COMENTARI ALS CAPÍTOLS SIGNATS ENTRE LA VALL DE RIBES I EL REI LLUÍS XI DE FRANÇA.

Miquel Sitjar

No resulta cap novetat l'afirmació que Catalunya va ser durant el segle XV un país de conflictes. Un conflicte civil enfrontava el rei Joan II i els seus partidaris amb tot un seguit de forces oposades al creixent poder reial. Aquestes combatien el monarca en nom dels antics usos de la terra, sense importar si aquests usos anaven en contra del progrés del temps i dels més mínims principis d'humanitat, per si haguéssim de parlar de la condició servil dels remences, cansats d'aquells usos també de la terra, però coneguts com a mals usos. A aquest conflicte propi del traspàs d'una societat medieval al de la societat moderna, cal afegir-hi el problema territorial, el problema de l'exacta frontera de França, conflicte que té com a protagonista principal el Pirineu. Potser d'aquesta data prové la coneguda doctrina francesa sobre el Pirineu com a frontera natural i política entre els estats transpirinencs. Aquesta doctrina tingué la seva (justa) recompensa amb el Tractat del Pirineus de l'any 1659, que va implicar l'annexió per part de França del comtat de Rosselló i d'una part considerable del transpirinenc comtat de Cerdanya. Quedà exempta d'aquesta annexió la Vall de Ribes, país que quedà subjecte a la Corona Espanyola. I això, malgrat un cert corrent d'opinió entre les classes dirigents ribetanes del segle XVII, contrari a la monarquia espanyola i partidari de la unió amb França. És un tema aquest de l'acció de França a la Vall de Ribes que convindria estudiar més a fons. En ple segle XVII, per posar un exemple, el clergat de la Vall, el que no era francès de nació, era filofrancès, i el propi rector de Ribes actua d'espia al servei de la monarquia francesa. Per això. crec interessant fixar la vista en els orígens remots d'aquesta acció de França a la Vall de Ribes, això és partint des de l'any 1463, data dels Capítols entre el Rei de França i la Vall de Ribes. Per a tal fi em proposo estudiar el context en què es pactaren aquests Capítols, per després analitzar-los internament i veure com la Vall de Ribes sembla obtenir molts més beneficis de la corona francesa que dels Sereníssims Reis d'Aragó. Acabaré raonant les conclusions.

Context del Capítols

9 de maig de 1462.

Lluís XI, rei de França, i Joan II d'Aragó pactaren que aquest darrer hipotecava a favor del rei francès les rendes reials dels comtats de Rosselló i Cerdanya a canvi d'un cert ajut militar que necessitava Joan II per fer front a la revolta antireialista de Barcelona. Dins aquesta transacció hi havien d'entrar les rendes de la Vall de Ribes, part integrant del comtat de Cerdanya. La historiografia romàntica ha condemnat amb duresa la cessió d'aquestes rendes, que en el fons significava una cessió de sobirania intolerable. Fins i tot algun historiador contemporani, com Vicens Vives, escrigué en referir-se a aquest fet que el rei català acotà al cap davant el seu confrare francès.

Novembre de 1462- gener de 1463.

Els comtats es revolten contra el tractat entre els dos reis, cosa que provocà d'immediat una intervenció militar francesa per restaurar l'ordre i l'autoritat. Tenim notícies sobre diverses accions militars en les parts més occidentals dels comtats; concretament, sabem d'una entusiasta resistència de la ciutat de Perpinyà i del comtat de Rosselló. En les fonts històriques a l'abast no apareix cap notícia sobre els fets que s'esdevingueren a la Cerdanya i la Vall de Ribes. Es per això que a manca de més conscienciosos recerques ens hem de refiar d'allò que podem deduir dels Capítols.

1r de juny de 1463.

La Vall de Ribes pactà amb un delegat de Lluís XI uns capítols que es conclouen amb el jurament solemne de tots els homes de la Vall que «juraren e prestaren sagrament e obediència d'ésser bons e lleials vassals al nòstron senyor rei de França».

Davant d'aquests Capítols em formulo, doncs, les següents preguntes:

1. Es revolta la Cerdanya i la Vall de Ribes contra el Tractat de Baiona?

La jugada del rei Joan II de deixar en poder de la corona francesa els Comtats i amb ells la Vall no podia ser rebuda de bona gana pels dirigents comunals ribetans. No només perquè obeïa als interessos particulars del monarca en contra dels d'una part dels seus vassalls, sinó perquè el Tractat de Baiona violava el capítol 16 dels Privilegis de la Vall, atorgats pel mateix rei Joan II, on es diu en parlar de la vegueria que «no puga lo senyor rei ni altri com lloctinent seu vendre ni empenyorar ni separar de la corona reial ans sia annexa e incorporada a la corona reial que sia indissoluble d'aquella».

Podien esperar-se dues respostes de la Vall de Ribes a la, diguem-ne, traïció del rei Joan II. O bé revoltar-s'hi i no acceptar el domini francès, que fou l'actitud del comtat del

Rosselló, com ja sabem, o bé acceptar el nou *status quo* mirant de treure'n el màxim de partit. Aquest darrer fou el camí seguit segons es dedueix dels Capítols que avui comentem.

2. Són els Capítols el resultat d'una invasió o, dit d'una altra manera, són una capitulació davant una tropa invasora semblant a la que caigué sobre territori rossellonès?

El capítol 14 dóna a entendre que hi ha hagut un retiment, és a dir, una rendició de la Vall, però sota unes condicions una mica especials. D'una banda, la suposada rendició de la Vall de Ribes està condicionada a una retirada de totes les tropes de la Vall, on els francesos tindran prohibit posar-hi guarnicions segons consta en el capítol 5, cosa que em fa pensar *més que en una capitulació en un tractat de pau o neutralitat; d'altra banda, la rendició de* la Vall de Ribes quedarà en suspens, si Puigcerdà, és a dir, la capital del Comtat de Cerdanya, no es rendeix . Aquesta segona condició que fou acceptada pels francesos fa pensar que Puigcerdà havia ja caigut sota el domini francès i que aquesta condició no era res més que un reconeixement de la pertinença de la Vall de Ribes al Comtat de Cerdanya, és a dir, la sort de la Vall va lligada a aquest comtat. Més avall ja apuntaré que aquest lligar la rendició de la Vall de Ribes amb la rendició de Puigcerdà venia obligat per un condicionament econòmic fortíssim que els francesos no pogueren fer més que acceptar.

Anàlisi interna

1. Capítols relatius a la unió política de la Vall i a la unió d'aquesta amb els comtats.

Els homes de la Vall demanen al rei de França que respecti la unió de la Vall i que no intenti separar cap parròquia de les restants. Es tracta d'evitar que el monarca caigui en la temptació de posar sota jurisdicció senyorial, prèvia venda, algun territori de la Vall. Aquest concepte ja era present en els Privilegis acordats per Joan II, amb els qual es donava carta de naturalesa a la unió jurisdiccional de la Vall amb la incorporació de la parròquia de Planoles, que havia romàs sota un règim senyorial abans de l'any 1458.

Una novetat inexistent en els Privilegis de la Corona catalana a favor de la Vall de Ribes és la petició de no ser disgregada ni separada dels comtats de Rosselló i Cerdanya. Suposo que existia una certa por a l' aïllament polític i a la inseguretat que podia patir un territori davant les temptatives de refeudalització, que tornaven a bufar amb força alimentades pel conflicte remença.

Aquesta por fa que la Vall declari encara vigent l'antic Privilegi Reial que lligava indissolublement la Vall a la corona del rei Joan II. Privilegi que com ja he dit aquest rei va trair amb el Tractat de Baiona. La Vall demana explícitament que continuï en vigor, però ara en mans del monarca francès i sota el seu mantell protector. I és que l'important era ser Vila i Vall Reial, única garantia per fugir dels mals usos feudals i, davant d'això, no importa qui sigui el rei, francès o català, tant se val.

Confirmació de costums i llibertats

Cal primer de tot distingir entre costums que afecten la Vall com a un tot i aquells que atenyen les parròquies com a ens individualitzats.

En els capítols del rei de França, uns i altres apareixen indiferenciats en el capítol II, tot i que esmenta de manera explícita els costums parroquials, de manera que aquests queden en el mateix nivell jeràrquic que els propis de tota la Vall. En canvi la corona catalana prefereix detallar i separar allò que és de la Vall, d'allò que és propi de la individualitat de cada parròquia, concretant però les competències de les parròquies, quan aquestes s'han mantingut, malgrat els esforços uniates dels funcionaris reials. Així Joan II es veu obligat a acceptar el secular dret de batllia d'algunes parròquies de la Vall, però sempre subjectant-les a un cert vist i plau de les autoritats judicial de la Vall.

Es veu en els Capítols del rei francès una actitud més condescendent i favorable als «privilegis i llibertats», mentre que l'actitud de la corona catalana fou sempre més de cautela. Lluís XI jura amb tota confiança respectar els «privilegits i llibertats» de la Vall, mentre que el rei català sempre havia demanat de llegir-los i conèixer-los abans d'aprovar-los. El rei català no accepta anar a una aprovació cega, sinó només a aprovar aquells que «mills usat hauran».

Fiscalitat

En aquest aspecte la Vall de Ribes va sortir-hi també guanyant si ho comparem amb la situació que tenia sota la corona catalana, que no era, però, precisament dolenta. Lluís XI cedeix a la Vall, per exemple, l'impost de la lleuda, i permet que la Vall cobri un tant per tots els productes que hi circulin, concessions aquestes no contemplades amb aquesta amplitud en els Privilegis de Joan II. El comú de la Vila i Vall de Ribes també hi guanyà, i molt, amb la nova situació, perquè va estar autoritzat a baixar unilateralment el salari dels seus funcionaris. Un exemple, el jutge de la Vall cobrava l'any 1458 sota domini català 20 lliures anuals; ara, sota domini francès, cinc anys després, el jutge s'haurà de conformar amb la meitat,10 lliures.

En resum, el rei de França feia un mal negoci econòmic amb la Vall de Ribes i això no és una cosa vista ara. Un informe francès d'aquella mateixa època, datat però d'uns anys després de l'aprovació d'aquests Capítols considerava la baixa recaptació en impostos cobrats a la Vila i Vall de Ribes, que es devien limitar a l'anomenat «cens reial».

Una explicació d'aquest benevolent règim fiscal podria trobar-se en la impossibilitat real d'escanyar la Vila i Vall amb impostos, sobretot després de la greu crisi econòmica del segle XV. Cal recordar a més que la situació econòmica no devia canviar tant en els pocs anys que van del 1458 al 1463, i tampoc no es pot oblidar que la Vall, en el seu retorn a

la sobirania catalana, no pogué consolidar aquests guanys i encara la veiem batallar doscents anys després perquè li concedeixin l'exempció en el pagament de la lleuda que ja havia tingut en el curt període francès.

Comerç exterior

En la nova situació la Vall de Ribes s'interessà per ampliar el seu comerç al Comtat de Foix, a banda de fer constar el caràcter privilegiat que tenien els seus tractes amb la Cerdanya i el Rosselló. Lluís XI confirmà a la Vall el privilegi d'importar blat de la Cerdanya, privilegi que tot i ser antiquíssim, amb data de 26 de gener de 1375 havia estat esborrat dels darrers privilegis reials concedits pel monarca català, els ja tan esmentats aquí i ara, de Joan II.

Cal tenir present que potser la Vall era deficitària o podia ser-ho pel que fa a la producció de blat i la Cerdanya, *uberrima tellus* com diu un poeta ceretà del XVII, era la solució natural a la fam de la Vall de Ribes. Per això crec que aquell capítol on es vinculava la rendició de la Vall a la de Puigcerdà s'ha de llegir també en clau econòmica. Ningú no es pot permetre d'estar separat del seu graner natural, de la seva font de nodriment. Seria un suïcidi no poder comerciar amb Puigcerdà

De re militari

Una de les creus més grosses per a l'economia de la Vall fou la despesa ocasionada pels exèrcits que s'hi hostatjaren al llarg de la història. Només cal llegir documentació del segle XVII per captar l'angoixa dels ribetans davant l'arribada d'un exèrcit. Però això segur que també havia passat amb anterioritat. És així que cal considerar un regal la bona disposició de Lluís XI d'estalviar aquests maldecaps als seus nous súbdits del sud. Tampoc té precedent l'exempció del servei militar a fora de les fronteres de la Vall. Cap ribetà havia de sortir a defensar el seu nou rei en cap dels seus territoris.

En conclusió, crec que la Vall de Ribes devia sentir-se més còmoda sota el suau domini de França, però no només per tot el que he dit, sinó potser també per la perspectiva de quedar com a zona fronterera, cosa que sempre suposa un important recolzament reial, amb favorables condicions per al poblament. Amb el retorn a la corona catalana a finals de segle, la Vall hagué d'acostumar-se de nou a l'antic vestit dels Privilegis del rei català , que si un temps foren saludats amb entusiame, ara devien semblar un vestit encotillat.

Al primer dia de juny de l'any MCCCCLXIII

Capítols fets entre lo senyor rei de França e la Vall de Ribes.

1. Primerament demane la dita Vall de Ribes al senyor rei la vegueria triennal, així com per privaletge li.ns atorgada lo senyor rei Alfonso e el rei Joan.

2. Item més, demana la dita vall al dit senyor Rei la confirmació dels privaletges, usos, costums e llibertats de tota la dita vall, així com és acostumat cascú en sa parròquia.

3. Item més, demane la dita vall al dit senyor rei que ens fassa francs de censals e censos e tasques e tots mals usos e de la bolla.

4. Item més, demane la dita vall al dit senyor rei que com la vall sia tota un cor e una vegueria e un regiment que la dita vall no sia separada ans sia tota un cor i una unió així com tostemps és estada.

5. Item més, demane la dita vall al dit senyor rei que pàcia al dit senyor rei que ell no ens meta gornicions dins los castells e ville de la dita vall, com la vall sia pobra e terra és agreste que no poria sostenir metió ni tals despeses.

6. Item més, demane la dita vall al senyor rei que no pusca fer veda contra la vall dels comtats de Rosselló ni de Cerdanya e del comtat de Foix de blat e d'altres viures.

7. Item més, demana la dita vall al senyor rei que si lo senyor rei e sos oficials metien lloctinent que l'hagen a metre dels naturals de la vall amb voluntat dels cònsols.

8. Item més, demane la dita vall que tots los habitants de la vall puguen anar amb lllurs armes per tota la terra del dit senyor rei e a nostra que.ls no.ls puga tocar com ja ho havem per privaletge

9. Item més, demane la dita vall al senyor rei que no els pugar donar ni empenyorar a negun baró ni cavaller ni separar de la sua corona, com ja havem per privaletge e així mateix no separar dels comtats de Rosselló i Cerdanya

10. Item més, demane la dita vall al dit senyor rei com nos siam en frontera, que no pugam ésser forçats d'eixir de la terra per anar a garaiar en altre part sinó gordar bé aquella.

11. Item més, demane la dita vall al senyor rei que no sien ni puguen ésser forçats a pagar negunes lleudes ni barres ni altres drets en los comtats de Rosselló ni de Cerdanya en viduaies ni en negunes mercaderies

12. Item més, demane la dita vall al senyor rei que la dita vall pugue posar o metre barra per obres dels camins.

13. Item, demane la dita vall al dit senyor rei com la dita vall sia en frontera que los drets no puga ésser faiada, sinó al cens acostumat reial.

14. Item, demane la dita vall al dit senyor rei que si cas era que Puigcerdà o per grat o per força no es retis, que en aquell cas lo retiment de la vall fos cas e nul.le.

15. Item més, demane la dita vall al dit senyor rei que hagen a revar tota mercaderia e moneda que isca de Catalunya e de França e de Gascunya, així com és acostumat

16. Item més, demane la dita vall al dit senyor rei que lo jutge de la dita vall no haia de salari per any, sinó X lliures.

Foren fets e concordats los dits capítols per los honorables cònsols e prohòmens de tota la vall, los quals jurà e fermà sobre los sants cotra evangelis, així com a comissari e persona del dit senyor rei, Jofre Masecre e de fer-los jurar e fermar al dit senyor rei de França; e així de les sues mans jura e ho promès de tenir e servar tot ço e tant de sues és dit ni los cònsols han ordonat. En testimoni del discret mossèn lo rector de Queralbs e mossèn Meteu, vicari, e lo senyor en Francesc Bianya e Antoni Canal, capità de Ribes, en Joan Sinyent de Campelles e Joan Pere Ramon de Bruguera e Pascal de Ventolà.

E assò jura lo dit Jofre Masecre davant tots los dits testimomis sens neguna demanda ni altre emptaxament en la dita vall per ell ni per lo dit senyor rei ni neguna empressió per ell feta. E així los dits cònsols e prohòmens ensems amb tota la vall juraren e prestaren sagrament e obediència d'ésser bons e lleials vassalls al nòstron snyor rei de França. E tot açò dessús dit e pres jo Joan Torró, així com a lloctinent de notari de la Vall de Ribes. En testimoni dels desús dits e jo qui fas in pronte fe així com a notari.